

4. Дроб'язко П. Українська національна школа: Витоки і сучасність. – Київ: Вид. центр „Академія”, 1997. – 184 с.
5. Основи національного виховання: Концептуальні положення / За ред. Кузя В., Руденка Ю., Сергійчук З. – К.: Інформ.-видав. центр “Київ”, 1993. – 152 с.
6. Фіцула М. Педагогіка: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів освіти. – К.: Вид. центр „Академія”, 2001. – 528 с.
7. Щербань П. Національне виховання в сім'ї. – К.: Культурол. ПП „Борівітер”, 2000. – 260 с.

УДК 371.214.5-053.5

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДЕЗАДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ ТА ПІДЛІТКІВ В УМОВАХ ШКОЛИ

Міщик Л.І., д.пед.н., професор

Запорізький національний університет

У статті з соціокультурних, соціально-економічних та психолого-педагогічних позицій аналізуються чинники, що зумовлюють дезадаптивну поведінку учнів; пропонуються механізми їх нівеляції та корекції.

Ключові слова: конфлікт, педагогічна сфера, труднощі поведінки, школярі, адаптація.

Мищик Л.И. АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ДЕЗАДАПТАЦИИ ДЕТЕЙ И ПОДРОСТКОВ В УСЛОВИЯХ ШКОЛЫ / Запорожский национальный университет, Украина.

В статье с социокультурных, социально-экономических и психолого-педагогических позиций анализируются условия, которые обуславливают дезадаптивное поведение школьников; предлагаются механизмы их сглаживания и коррекции.

Ключевые слова: конфликт, педагогическая среда, трудности поведения, школьники, адаптация.

Mishik L.I. ACTUAL PROBLEMS OF CHILDREN'S DISADAPTATION IN SCHOOL CONDITIONS / Zaporizhzhya National University, Ukraine.

The condition is that cause dissipating pupils' behaviour from cultural, social-economic and physiological-pedagogical positions are analysed in the article; mechanisms of correction and smoothing out are proposed.

Key words: conflict, pedagogical environment, difficulties in behaviour, pupils, adaptation.

Вплив сучасних досить суперечливих кризових соціально-економічних і морально-психологічних труднощів викликає перенапруження сьогоднішньої школи, якій все складніше виконувати свої обов'язки, усе частіше в її функціонуванні з'являються перебої, конфлікти.

Результати дослідження свідчать, що сучасна наука не йде далі прагматично вузького або декларативного висвітлення теорії конфліктів; як відомо, конфлікт як соціальний, технічний або педагогічний властивий складним системам. Конфліктність і слабкопередбачуваність – суттєва властивість складних систем. Отже, аналіз конфліктів у педагогічній сфері має сенс тільки тоді, коли вони аналізуються як атрибут функціонуючої і розвиваючої педагогічної, дидактичної, управлінської та інших систем. А такі параметри систем, як слабка передбачуваність віддалених наслідків, можуть бути з повним правом і підставами віднесені до освітньо-виховної системи, системи роботи школи, а також ВУЗу.

Вивченню проблем конфліктів у процесі шкільного навчання присвячені роботи О.Я. Анциферова, О.Н. Бандурки, В.О. Друзь, Б.Г. Херсонського, А.М. Гіршек,

Г.В. Ложкіна, Н.І. Повякель та ін., у яких розглядаються окремі аспекти складної проблеми конфліктології, проте тема конфліктів у шкільному середовищі ще досліджена недостатньо.

Метою нашої статті є виявлення тих чинників у системі шкільного навчання, які зумовлюють дезадаптивну поведінку учнів.

На нашу думку, одним із типових соціальних явищ, соціальних конфліктів виступає зіткнення між нормативними розпорядженнями і реальним станом справ.

Як свідчать дослідження, емоційне напруження охопило не лише доросле населення. Із ранніх років дітей переслідують тривожні чекання, конкуренція:

- конкурси в престижні школи – гімназії та ліцеї;
- спеціалізовані класи;
- спортивні школи тощо.

Наприклад, за останні роки спорт втратив свій чисто ігровий і оздоровчий характер. Дослідження показують, що надто раннє залучання у великий спорт зі змаганнями і чемпіонатами вищого рівня лягають важким тягарем на незміцнілу психосоматику дитини. Відомо, наприклад, що близько 30% учнів після закінчення школи мають серйозні нервово-психічні розлади.

Відсутність одного із батьків також утруднює виховання дітей, однак і в повних родинях діти часто позбавлені батьківської уваги. Якщо, наприклад, батько і мати не хочуть поступитися своїми професійними інтересами, (зайняті на виробництві, завантажені домашніми справами), вони менше приділяють уваги своїм дітям.

Зростання підліткової дезадаптації збільшується темпами, які помітно випереджають темпи росту правопорушень в інших вікових групах. Серед молоді посилюється нігілізм, демонстративна і визивна по відношенню до дорослих поведінка. Серед школярів у крайніх формах почали з'являтися жорстокість і агресивність. З'являються все нові види відхилення поведінки молоді: воєнізовані формування політичних організацій екстремістів, молодь співпрацює з мафією, займається проституцією і сутенерством, здійснює різні злочини.

Соціологи підрахували, що число молоді, яка ніде не працює і не навчається, зросло серед правопорушників більше ніж на 40%. Ці дані свідчать, що молодь сьогодні особливо потребує допомоги педагогів, вихователів, психологів і соціальних працівників. Головні причини шкільної дезадаптації учнів коріняться не лише в негативних сімейних відносинах, але і в прорахунках шкільного життя, у навчанні і вихованні, а також в негативному прагненні дітей і підлітків утвердити себе будь-яким способом, у будь-якій неформальній групі. Як правило, часто реалізується цілий комплекс усіх причин дезадаптації підлітків.

При вирішенні проблеми дезадаптації школярів різного віку враховують вікові особливості психології дитини. Провідні психологи і педагоги (С.Л. Рубінштейн, Л.С. Виготський, А.Н. Леонтьєв, І.С. Костюк, Д.Б. Ельконін та ін.) сформулювали поняття "ведуча діяльність", яка відіграє головну роль у розвитку особистості на певному віковому етапі і характеризується такими суттєвими ознаками:

1. У процесі ведучої діяльності виникають і розвиваються нові види діяльності;
2. У середині ведучої діяльності формуються і перебудовуються психічні пізнавальні процеси;
3. Від ведучої діяльності залежать головні психологічні зміни особистості дитини і підлітка.

Отже, для нормального онтогенетичного розвитку особистості і подолання труднощів і суперечностей, що з'являються, для психофізіологічного росту необхідно забезпечити, перш за все, формування ведучого типу діяльності.

Крім того, існує проблема впливу на розвиток особистості через корегування ведучої діяльності із найважливіших для сучасної психології виховання.

Так, зокрема, Д.І. Фельдштейн ведучою діяльністю підліткового віку вважає розгорнуту суспільно – корисну діяльність (трудова, суспільно – організаційно, художню, спортивну). При всіх своїх недоліках теорія Д.Б. Ельконіна є дієвою теорією: на її основі досягнуто ряд практичних успіхів у психічному розвитку школярів.

Вік впливає на характер труднощів у поведінці школярів. “Важкі” школярі різного віку суттєво відрізняються один від одного. Це виявляється як кількісно, так і якісно. Наприклад, серйозних недоліків у характері молодшого школяра менше, ніж у підлітка чи старшокласника. У дитини, як правило, відсутні риси, які призводять до асоціальної поведінки. Вони виникають пізніше. “Важкі” молодші школярі відрізняються від підлітків і якісно. Відхилення в поведінці окремих підлітків спостерігаються часом у більш явній і загостреній формі, порівняно з учнями початкових класів. Вони можуть досягти такої сили, що деякі дорослі вважають їх проявом психічної хвороби. Однак це всього лише вплив підліткового віку. Вони часто взагалі припиняються або помітно послаблюються в більш старшому віковому періоді.

У ранній юності, за даними Е.А. Шуміліна, труднощі характеру виступають частіше всього в замаскованій формі. Ініціаторами серед відкритих підлітків, як правило, бувають дві категорії учнів-старшокласників з афективними формами поведінки і самовпевнені, індивідуалістичні юнаки і дівчата.

Вітчизняні психологи, як і більшість закордонних дослідників, вважають, що дитина не є сліпою іграшкою в руках біологічних і соціальних засад. Навпаки, дитина активна. Рушійні сили її психологічного розвитку пов'язані з виникненням і розв'язанням внутрішніх суперечностей. Однак не слід знімати з рахунку важливість соціального і природного факторів для психічного розвитку. Значення біологічного фактору у вітчизняній психологічній науці протягом багатьох років зменшилося. Тепер цей стан проблем змінюється. Погляди з цього приводу близькі до висновків багатьох закордонних дослідників.

Як це питання вирішується стосовно “важких” дітей? Порушення поведінки і емоційно-вольової сфери дітей, підлітків і молоді не досліджується. Винятки з цього правила пов'язані з різним рядом захворювань, зумовлених розумовою відсталістю. Це, зокрема, хвороби, викликані порушенням обміну речовин, ряд пороків, пов'язаних з хромосомними захворюваннями (синдром Дауна).

Шизофренія і маніакально-депресивний психоз мають спадковий компонент, але не успадковуються прямо, оскільки негенетичні фактори відіграють важливу роль у їх розвитку. Подібне можна сказати про розлади поведінки, пов'язані з хромосомними особливостями. Однак генетичний фактор важливий для розвитку.

Близнюковий метод довів вплив генетичної дії на виникнення певних індивідуальних розрізень інтелекту, схильності до неврозів та інших особистісних характеристик. Однак генетичного впливу не достатньо, щоб визначити той чи інший тип поведінки. Швидше, на думку англійського дослідника М. Фаттера, визначений тип взаємодії з навколишнім середовищем, що призводить, у кінцевому результаті, до формування індивідуальних рис особистості. Біологічне діє через соціальне.

Отже, на нашу думку, першим етапом вікового розвитку, на якому причини оточуючої дезадаптації і способи компенсаторного реагування залишаються більш-менш

однотипними, психологи вважають вік від 3 років, тобто до появи самосвідомості як здатності співвідносити психічні переживання зі своїм “Я”. Найбільш значима соціальна потреба цього періоду – це “емпатійне” спілкування з дорослими. Дитина перебуває під сильним впливом інстинкту самозбереження, який владно вимагає присутності дорослої людини, що гарантує їй безпеку. “Мати була поряд, і весь світ був її другом”, - позначив С. Томпсон етап психіки беззахисного дитинчати, спільний для всіх немовлят.

Як показують дослідження, діти, що позбавлені психологічного захисту близьких і батьків, яких часто залишають на самоті, відзначаються намаганням відгородити себе від зайвих вражень. На будь-які зміни зовнішньої ситуації вони готові відповісти тривожною реакцією, яка швидко змінюється або плачем, або порушенням фізичних функцій організму.

Спеціалісти вважають, що “недостатність емпатійного спілкування в дитячому віці спричиняє в майбутньому недорозвиненість таких якостей особистості, як здатність до суперництва, співчуття і переймання горем іншої людини. Жорстокість, байдужість до чужого болю, холодність і зневажання інтересами інших нерідко повинні бути віднесені до властивостей особистості, біля джерел яких можна прослідкувати байдужість батьків до душевного стану своїх малолітніх дітей”. На думку провідних учених – психологів (Л.С. Вигодського, С.Л. Рубінштейна, Л.І. Боржовіча, А.В. Петровського та ін.), вік “трьохліток” – один із найважливіших “критичних” етапів розвитку дитини.

Самостійна предметна діяльність, система мови, яка ускладнюється, соціальні конфлікти призводять в цей період до формування таких психічних явищ, як творча активність, мислення і самосвідомість, намагання утверджувати своє “Я”, що фактично знаменує народження особистості.

У той же час проблеми шкільної дезадаптації молодшого школяра пов’язані з проблемами і відставаннями у навчальному процесі. Причини цього найрізноманітніші:

- сімейна занедбаність (іноді з раннього дитинства чи дошкільного віку);
- уповільнений темп психосоціального розвитку особистості дитини;
- відсутність ігрових інтересів у інфантильній дитини при відсутності вдома іграшок;
- погана кмітливість;
- відсутність навиків спілкування з дорослими та ровесниками.

У результаті всього цього дитина часто зазнає з боку дорослих психологічного тиску, викликаного почуттям батьківського розчарування, яке вони не хочуть або не можуть приховувати. Батьки вимагають від дитини, щоб вона робила уроки, грала в ігри, спілкувалася та ін. “Як усі!” Дитина (6-7 років) не в змозі задовольнити потреби батьків і того мікросередовища, у якому вона знаходиться. Тому вона може перейнятися ворожістю до тієї причини, яка послужила основою збайдужіння батьків до її навчальної діяльності. Молодші школярі дуже довго не вважають винуватцем власного становища самого вчителя, який в їхніх очах має особливу силу і думку якого учні привласнюють, вважаючи її своїм поглядом.

Для невстигаючих молодших школярів характерне звернення до компенсаторної поведінки. Це пов’язане із прагненням досягти успіху в обхід основному змісту поставлених вимог. Часто вчителів початкової школи радує прагнення невстигаючих учнів старанно виконувати громадські доручення. Їх послужливість, рухливість, готовність виконати доручення, наприклад, господарські завдання, розцінюється як ознака доброзичливої натури. Та й неуважний або некомпетентний вчитель вчасно не помітивши, що активність дитини лише маскує проблеми самоствердження її

особистості, незабаром виявляє, що “характер дитини починає псуватися”. Подібне відбувається тоді, коли настає другий варіант компенсаторної поведінки – дитина стає грубою, зарозумілою, зухвалою, а часом жорстокою і мстивою.

Залишившись без доброї психологічної підтримки сім’ї і школи (учителя), діти шукають собі покровителів у неформальному середовищі. Б.Н.Алмазов пропонує уявити проблеми середовищної адаптації дітей молодшого шкільного віку у вигляді трьох кіл, які нашаровуються одне на одного.

У центрі (вертикальне штрихування) знаходяться діти, повністю адаптовані в шкільному колективі: вони навчаються, користуються прихильністю учителів і приязню товаришів. Такі діти впевнені в собі, залюбки відвідують школу, із задоволенням беруть участь у колективних заходах, однак постійний розрахунок на схвалення і повагу може негативно відбитися на широті натури. Недостача негативних стимулів і викликана цим психічна напруга не сприяють стабілізації особистісного розвитку.

Близько до них стоять учні, проблеми адаптації яких виражені в будь-якій із сторін шкільного спілкування (сектори з ординарним штрихуванням). Як правило, їм не треба докладати значних зусиль для того, щоб компенсувати свою нездатність, оскільки можливість знайти адекватний вихід із становища все-таки достатньо висока. Якийсь конфлікт можливий лише при ускладненні виховної ситуації зовнішнім фактором.

До периферії умовно належать діти, адаптація яких здійснюється переважно за рахунок однієї із сфер становлення, якій вони надають перевагу, у той час як в інших сферах або терплять поразку, або зазнають суттєвих труднощів.

Для утримання своїх позицій у колективі, вони змушені максимально мобілізувати свої здібності в адаптованій сфері відносин: сумлінне навчання, що дозволяє зверхньо ставитись до виявів ворожості з боку товаришів і не дуже перейматися недостатньою увагою педагога; приязнь друзів, що досягається шляхом бравади або впливового заступництва, завдяки якому покарання втрачає свою виховну силу; самовідданість суспільній справі в ім’я офіційного визнання заслуг із боку вчителів.

Особливе, небажане з педагогічної точки зору становище, коли дитина приходить до школи без необхідних передумов до середовищної адаптації хоча б в одній із сфер відносин. Так буває, коли діти виховуються в дуже неблагополучних сім’ях або коли сім’я не помічає (чи не вважає за потрібне компенсувати) її нервово-психологічні відхилення.

Діти, які віддають перевагу вузькому колу зовнішніх вражень, які насторожено сприймають будь-яку ініціативу, що йде ззовні, які не можуть пристосуватися до логічної форми мислення, сильно вагаються у визначенні мотивів вчинків своїх однолітків, чим викликають до себе недовіру з боку учнів та педагогів. У навчанні вони, зазвичай, відстають. Їх педагогічна реабілітація вимагає активного пошуку особистої обдарованості чи переважного розвитку будь-яких здібностей, які дозволяють “почати рух з периферії адаптованого поля до їх центру”.

Зосередження компенсаторних зусиль на одній із сфер стосунків у шкільному колективі дозволить дитині вибрати пріоритетну для себе форму поведінки, з допомогою якої їй буде простіше засвоїти й інші форми.

Формальне пред’явлення до неї тристоронніх вимог одночасно, як правило, тягне за собою прихід до найбільш несприятливого варіанта середовищної дезадаптації – втрати інтересу до мотивів колективної поведінки.

Ускладнення психології особистості в підлітковому віці призводить до різноманітності проявів середовищної дезадаптації, до вибору форм компенсаторної поведінки

підлітком. В основі мотиваційної сфери виявляється потреба бути поміченим і гідним членом своєї референтної групи. Відомо, що ігнорування особистісних характеристик, зневаження з боку дорослих підлітками сприймаються вкрай хворобливо.

Як свідчать дослідження, дуже важке випробування для самолюбства підлітка – потрапити в становище аутсайдера. Підліток, не вагаючись, віддає перевагу статусу “ледаря”, “двієчника”, “хулігана”, “нездібного”, “тупого”, “такого, що потребує допомоги”.

У підлітків фіксується загострена чутливість до оцінки своєї сім’ї з боку оточуючих. Підлітки хочуть впевненості, надійності свого родинного стану, можливості пишатися своїми батьками, членами сім’ї. Діти недостойних батьків, які ведуть аморальний спосіб життя, схильні переносити батьківську репутацію на власну особу. В.О. Сухомлинський писав: “Якби мене запитали, що найважче в нашій роботі, я б відповів, що говорити з дитиною про батька і матір. Бувають обставини, коли перед дитиною ніби гостре лезо ножа; вона з жахом завмирає – такі почуття вона зазнає в хвилини оголення сімейних негараздів, коли дитині хотілось би їх приховати”. У педагогічній практиці відомі факти, коли критика на адресу сім’ї чи батьків послужила причиною сварок і бійок між підлітками чи втрати психологічного контакту із дорослими. Якщо підліток байдуже вислуховує або висловлює критику на адресу власних батьків, цілком очевидно, що відхилення його особистісного розвитку внаслідок порушення середовищної адаптації існують і зайшли аж надто далеко.

Розпорядження між об’єктивним положенням учня і його бажанням швидше подорослішати – одна із особливостей соціально-психологічного розвитку підлітка. Він намагається вийти за шкільні рамки чи ПТУ, коледжу, долучитися до дорослого життя, у будь-який спосіб утвердити свою дорослість серед оточуючих.

Відомо, що в цьому віковому періоді все більшого значення набувають внутрішні фактори розвитку, які зумовлюють формування особистості підлітка. Це пояснює причину ігнорування навчання педагогічно занедбаним підлітком. Він задовольняється сферою спілкування і його не турбує погана успішність, так як це було раніше, оскільки мотивація навчання перебуває у сфері внутрішньої адаптації.

Так, головний мотив діяльності молодшого школяра – завоювати певне місце серед ровесників, одержати високу оцінку товаришів. А для цього не обов’язково проявляти себе саме в навчальній діяльності. Привертати до себе увагу товаришів, на думку підлітків, можна й іншими способами, наприклад, пустуванням, поганою поведінкою.

Однак при таких особливостях і труднощах підліткового віку не обов’язкова наявність педагогічної занедбаності. Більшість підлітків завдяки правильному вихованню благополучно проходять цей віковий період без значних зривів у поведінці і відхилень у розвитку.

Однак у ряді випадків (при сімейному неблагополуччі, безконтрольності за поведінкою учня і його бездоглядності та ін.) підлітковий вік стає сприятливим підґрунтям для виникнення і розвитку дезадаптації, педагогічної занедбаності. І тоді труднощі віку, посилені неправильним вихованням, трансформуються в педагогічну занедбаність. Як це відбувається? Для підлітка стає надзвичайно важливою і значимою сфера міжособистісних стосунків у колективі (сфера спілкування). Якщо в цій сфері є випадки порушення (знехтувана позиція підлітка в групі, конфлікти з товаришами, класними керівниками, вчителями-предметниками), то створюється ґрунт, який сприяє перетворенню “важкого” підлітка у педагогічно занедбаного, а далі – у правопорушника.

Педагогічна занедбаність – наслідок і причина ізоляції підлітка у первинному навчальному колективі (М.А. Алемаскін). Такі підлітки у відповідь на ізоляцію

намагаються протиставити себе колективу, завоювати й утримати авторитет серед учнів з фізичною силою. Педагогічно занедбаний учень, не знайшовши визнання серед товаришів по навчанню і педагогів, систематично не встигає, шукає нові сфери прикладання своїх сил, самостверджуючись таким чином і знаходячи задоволення у спілкуванні (у дворі, на вулиці, в якійсь компанії); деформування його особистості під впливом нового мікрооточення набуває негативної спрямованості. Психологічна ізоляція, самовідданість своєму колективу, викликаючи негативні емоції, формують у підлітка негативні установки, які, закріплюючись, перетворюються на негативні риси характеру, що призводять до несхвальної поведінки.

Потреба зберегти нормальні стосунки з колективом, але відсутність при цьому у педагогічно занедбаного підлітка соціально-позитивних засобів для досягнення цілей, призводить до поганої поведінки, прагнення самоствердитися – до асоціальних вчинків і злочинів. Таким чином, невстигаючий, недисциплінований, важковихований, ізольований у навчальному колективі підліток стає педагогічно занедбаним, а в подальшому може виявитися і правопорушником.

Більшості таких підлітків були властиві такі якості, як агресивність, безвідповідальність, брехливість, жорстокість. Внаслідок відставання у навчанні, ізоляції у навчальному колективі, конфліктів у спілкуванні з дорослими і ровесниками, вони знаходилися у становищі психологічного дискомфорту, постійно конфліктували з батьками.

Така соціальна ситуація і емоційна незадоволеність спонукала підлітків до пошуків іншого кола спілкування, яке вони знаходили в групі собі подібних ровесників із інших шкіл, коледжу, ПТУ. У стихійно утворених дружніх “тусовках” за місцем проживання негативна поведінка не зустрічає осуду, “двійки” за навчання не мають тут значення, а рівень інтелектуальних вимог дуже низький, проте тут неповнолітні одержали можливість задовольнити свої соціальні потреби у спілкуванні і самоствердженні, а відтак пережити емоційне благополуччя.

Для правопорушників характерні слабка воля, ситуативність і короткотерміновість, планування вчинків, нездатність підкорити поведінку поставленій меті. “Зусилля” таких осіб переважно орієнтовані на добування грошей і володіння матеріальними “цінностями”, якими для них є джинси, кросівки, запальнички, касети і т. ін.

Правопорушники, залежно від ситуації, можуть легко піти на компроміс зі своєю совістю, яка у них не рідко носить ситуативний характер. Така “ситуативна совість” пов’язана із намаганням підлітка виглядати більш привабливо в очах певного оточення і відповідати прийнятним в цьому оточенні нормам і правилам поведінки.

До особливостей підліткового віку, які посилюють педагогічну занедбаність, необхідно віднести і статеву зрілість. Загострення в цьому віці статевого потягу, при відсутності морального і статевого виховання, породжує статеву розбещеність, яка переростає в статевий злочин.

Надмірна емоційність при завищеній самооцінці і високому рівні бажань – це і є підґрунтя, яке породжує прагнення до самоствердження навіть за допомогою хуліганських вчинків і правопорушень.

Таким чином, успішна професійна діяльність соціальних педагогів і практичних психологів багато в чому залежать від знань “загального портрета” “важких” підлітків. До типових рис їхнього характеру, які призводять до дезадаптації, можна віднести такі:

1. Відставання в інтелектуальній сфері

виражається в суб’єктивізмі сприйняття і оцінці оточуючої дійсності, її нерозвиненості

чи особливій виборності. Мова цих учнів нерозвинена, словниковий склад примітивний, переважає вуличний жаргон, вульгаризми і як результат цього – неохайність у письмовій мові, неграмотність, нерозвиненість розумових процесів і форм мислення.

2. Негативні риси характеру

формуються і проявляються негативні риси характеру, які більшою мірою визначають асоціальну поведінку юнаків і дівчат, що не бажають і не вміють учитися, систематично порушують правила поведінки в школі, у сім'ї, у громадських місцях, хуліганять, прилучаються до тютюнокуріння, наркотиків, здійснюють крадіжки та інші злочини.

3. Підвищена і стійка конфліктність

асоціальні риси характеру, які укорінилися (брутальність, грубість, впертість, негативізм, недовіра до людей), роблять “важкого” учня джерелом конфліктів із товаришами по навчанню, учителями, батьками, старшими людьми, що перешкоджає нормальному контакту з ними, а тим більше навчанню і вихованню.

4. Активізація механізму психологічного захисту

відчуваючи постійну потребу відповідати за свої вчинки перед батьками, педагогами, старшими людьми, перед працівниками правоохоронних органів, “важкий” підліток намагається всіма способами і засобами від них захиститися. Виникає бажання виправдатися і перед собою, і перед іншими: підліток намагається обґрунтувати свою поведінку як законну, нормальну або викликану якимись обставинами, всіляко зняти з себе вину. Це призводить до формування таких якостей, як брехливість, агресивність, обман, нечесність та ін.

5. Підвищений інтерес до заборонених розваг

відсутність стійкого інтересу до соціально-корисних видів діяльності, а також невміння організувати і проводити свій вільний час суттєво деформують потреби та інтереси “важких” у сфері дозвілля. Проявляються псевдопотреби та інтереси до несхвального суспільством марнування часу – захоплення азартними іграми, споживання спиртних напоїв, до злодійства, спекуляції тощо.

6. Пригуплення гуманного начала особистості

спотворення потреб та інтересів “важких” підлітків призводить до формування негативних характерологічних якостей особи: жорстокості, бездушності, байдужості до інших людей, до тварин, до рідної природи, нерідко проявляються елементи садизму, а це все супроводжує скоєння насильницьких злочинів.

7. Афективність особистості “важкого” підлітка

більшості “важких” підлітків властиві риси адекватного стану і поведінки, відсутність бажань, а отже і вміння стримувати свої агресивні вчинки, дії і наміри. Вони не хочуть і не вміють контролювати себе в момент сильного збудження, коли слід погасити свій афективний стан. Вони не хочуть цього, а головне - не вміють.

8. Вибір негативних способів самоствердження

прагнення до прояву неадекватної дорослості, тобто “дорослої” поведінки. У зв'язку з цим у багатьох підлітків виникають, поряд з психологічною і фізичною залежністю від алкоголю, що свідчать про розвиток останнього як хвороби. Крім того, останнім часом серед підлітків збільшилась кількість токсикоманів, які зловживають хімічними, біологічними, лікарськими речовинами, що викликають швидке звикання.

Серед дезадаптованих підлітків значну частину (більше 20%) становлять дівчатка. Вони часто випадають із поля зору педагогічного персоналу школи, ПТУ і т. ін., оскільки істотно не заважають навчально-виховному процесу. Однак, не привертаючи особливої уваги, багато хто з них є ініціатором порушення навчальної дисципліни. Серед таких дівчаток – підлітків зустрічаються “здібні” організатори поганих компаній.

Більшість таких дівчат палять, зловживають алкоголем, користуються делінквентним словниковим запасом, характеризуються статевою розбещеністю, звиканням до наркотиків і т. ін. У сім’ї вони тримаються нахабно, тероризують молодших братів та сестер, недостойно поводять себе із сусідами, знайомими. Усе це прискорює дезадаптацію особистості дівчинки-підлітка.

Такі узагальнені риси педагогічно занедбаних учнів. Однак у кожного підлітка цей процес виглядає по-різному. Соціальному працівнику, практичному психологу, педагогу дуже важливо вміти визначити рівень дезадаптації особистості підлітка. Від цього залежить ефективність корекційно-виховного процесу, точність вибору психодіагностичних методів, необхідних форм і засобів психолого-педагогічних впливів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Королёв В.В. Психические отклонения у подростков-нарушителей. – М., 1992. – 205 с.
2. Бругилинский А.В. Проблемы психологии субъекта. – М., 1994. – 305 с.
3. Белухин Д.А. Учитель: От любви до ненависти. – М., 1994. – 197 с.
4. Абрамова Г.С. Практикум по психологическому консультированию. – Екатеринбург, 1995. – 256 с.
5. Журавлёв В.И. Основы педагогической конфликтологии. – М., 1995. – 279 с.
6. Бэтон Р., Дебора Р. Агрессия. – СПб., 1997. – 402 с.
7. Балабанова Л. Судебная патопсихология. – Харьков, 1998. – 365 с.
8. Мищик Л.И., Белоусова З.И., Голованова Т.П. Насилие внешнее как социально-педагогическая и психологическая проблема: Методическое пособие. – Запорожье: ЗГУ 1999. – 153 с.
9. Міщик Л.І. Соціальна педагогіка: досвід та перспективи. – Запоріжжя: ЗДУ, 1999.- 245 с.

УДК 792.07.001.365

ПОНЯТТЯ АНСАМБЛЕВОЇ ТА СУМІСНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ФОРМУВАННІ ПРОФЕСІЙНИХ ЯКОСТЕЙ КОНЦЕРТМЕЙСТЕРА

Небуну Ю. В., аспірант

Запорізький національний університет

У статті розглядаються поняття ансамблевої та сумісної діяльності, виявляється специфіка та визначення тих професійних якостей, котрі необхідні концертмейстеру для створення ансамбля з солістом-вокалістом.

Ключові слова: ансамбль, ансамблева та сумісна діяльність, ансамблеві якості.